

ГЕОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЗМІН ДАВНЬОЇ ТА СУЧАСНОЇ ІСТОРІЇ СКІФІЙ, ГРЕЦІЙ, КИЇВСЬКОЇ РУСИ

РАДЗИВІЛЛ А. Доктор геолого-мінералогічних наук, професор, член ВГО «Спілка геологів України»

Послідовне систематичне вивчення найдавнішої історії України на належному науковому рівні, тобто без жорсткої цензури та заборон, переважно за археологічними даними, розпочалося легально практично тільки з набуттям українською державою незалежності. Історичні писемні свідчення, найважливішими з яких є праці Геродота, а також міфи Давньої Греції, майже не бралися до уваги й не були поціновані як джерела історичні. Залишилися без уваги й геологічні дослідження антропогенної доби. Так склалося протягом окупаційних років Російської та більшовицької імперій, де державний устрій та рівень розвитку суспільства не стимулювали зацікавлення пошуком історичної правди на колоніальних територіях поневолених націй. Україна займала особливе становище економічного та духовного донора цих імперій, перебуваючи під особливою увагою, гнітом, а часом – удостоюючись загравання метрополії.

Тож стаття є спробою привернути увагу до деяких неналежно поцінованих або обійдених увагою дослідників, відомих та маловідомих фактів, виявлених у історичних писемних джерелах та шляхом геологічних ретроспективних побудов, що стосуються Українського Причорномор'я та Приазов'я.

Сучасні історики вважають, що контури морських берегів не змінювалися протягом тисячоліть, і такими, як зараз, вони були і за скіфів. А твердження Геродота, що обриси територій досліджуваної ним Скіфії близькі до квадрату [1], вважаються неправдивими, як і його гео-

графічні викладки [5]. На дискусіях, які відбувалися протягом кількох років у столичному Будинку вчених, археологи навіть висловлювали думки про шкідливість тверджень Геродота та врахування їх у пошуках істини щодо історичної значущості скіфів і Скіфії, рівня їхньої цивілізації, заперечували причетність самих скіфів до створення шедеврів «скіфського золота». Масово – на побутовому рівні, в поезії та й у деяких історичних роботах – скіфи (скити) змальовані як «дикуни», кочівники, азіати. «Да, скифы мы, да, азиаты мы с раскосыми и жадными очами», – стверджував О. Блок. Натомість Геродот свідчить про царських скіфів, скіфів-орачів, скотарів, воїнів... На місці ж сучасного Азовського моря він описав Меотиду, квітучу країну ремісників, садівників, рибалок [2]. За геологічними даними, тут були родючі лесові ґрунти, утворені системами водотоків дельти пра-Дону та пра-Кубані, щедро зарибнені озера, сприятливі для розвитку рибацтва, землеробства, садівництва. Усе це створювало умови для успішного господарювання скіфів, їхнього заможного побуту. Не виключено, що в Меотиді існували міста з розвиненою культурою, архітектурою та культовими спорудами, сліди яких лише нещодавно почали виявляти в прибережних смугах. Все це потім поглинуло морські води і, вірогідно, майже миттєво [1]. Сліди значних миттєвих руйнацій кам'яних храмів останніми роками майже системно виявляють у зв'язку з розвитком підводних досліджень. Фрагменти цих знахідок показували на телеканалі «Мега». За формою уламків і їх хао-

тичним розташуванням вони нагадують картину руйнації унаслідок вибуху або репортажі про наслідки цунамі на Американському континенті. Гадаю, на такий стан підводних руйнацій старовинних споруд під водою необхідно звернути особливу увагу й використати для найвірогідніших реставрацій давніх подій.

Те, що скіфи наживали золото на дні Азовського моря (в межах Меотиди), а не одержували з Кавказу чи Греції, ми уже обґрунтовували в газеті «День» [3] та в інших друкованих органах. Загалом, геологічна інформація про золото України, як сучасної так і на різних етапах її історичного розвитку – і в давньому, і в близькому минулому, – стали для археологів цілковитою несподіванкою, як і дані про мідь та інші метали, виявлені в надрах українського Причорномор'я та Приазов'я. Традиційна думка про бідність надр України на корисні копалини поширена до сьогодні і спричинює чимало непорозумінь в оцінці іміджу країни, усвідомленні самодостатності. Нові часи дають можливість реально оцінити нашу країну та її потенціал, і роботи в цьому напрямі – непочатий край.

Взагалі, на археологічні пам'ятки, які свідчать про життєдайність нашої землі з найдавніших часів існування людства, багатство її надр, придатність до життя усього довкілля, Україна багата як жодна інша країна. Знахідки красномовно свідчать про тяглість історії на наших теренах від палеоліту, через добу бронзи, заліза й аж до сьогодення, про незаперечний вплив тисячолітніх культурних традицій на сучас-

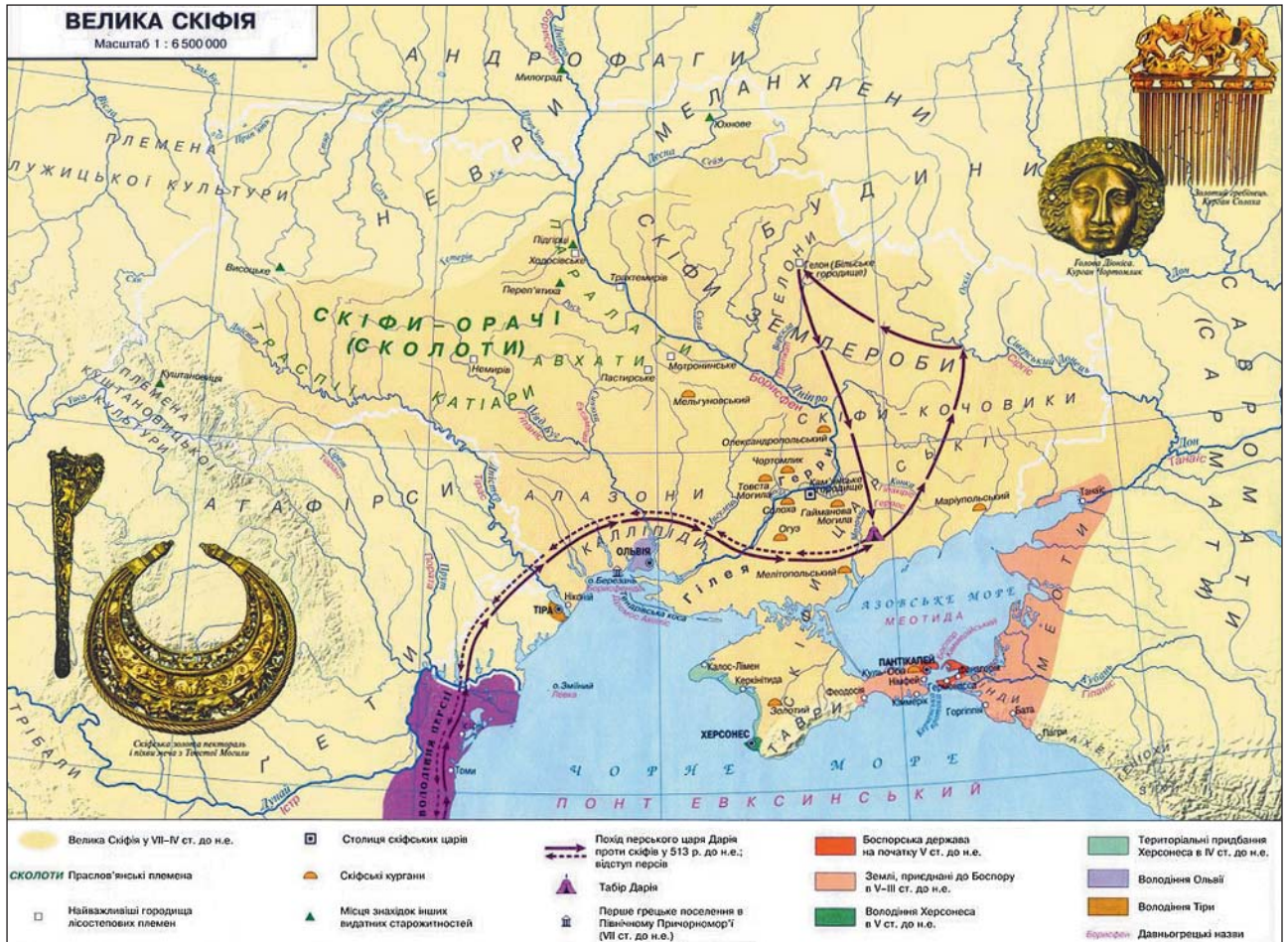

Рис. 2. Карта «Велика Скіфія» з сучасного шкільного історичного атласу

строфічні, «позазаконні» та шкідливі. Така позиція помилкова, суто антропоцентрична. «У природи немає поганої погоди...»

Те, що трапилося з Меотидою, грецькими містами Азово-Причорномор'я кілька тисяч років тому, коли була зруйнована ця антична цивілізація, є наслідком розвитку планетарних явищ геосфери Землі. Теза про підкорення природи людиною хибна, вона суперечить концепції співпраці людини з природою, з усе глибшим пізнанням останньої. А от діяльність людини, здійснювана всупереч природним процесам, часто призводить до кризових явищ і значних негативних змін на Землі: утворення пустель, забруднення літо-, гідро-, атмосфери, масового знищення лісів, морської фауни і флори та ін.

Головне для сучасної людини та суспільства – знання природи і ета-

пів її раптових подій, які важко передбачити. Для цього необхідно якомога глибше знати історію минулих природних катаклізмів – доволі несподіваних катастрофічних змін режиму довкілля.

В історії античного Азово-Чорноморського узбережжя є дві головні складові: скіфсько-сарматська та грецька. Російсько-радянська історіографія розглядає їх як антиподні: скіфи (скити) – варвари; греки – носії нової культури в побуті, мистецтві, поезії. Тимчасом географ та історик Геродот такого протиставлення не робив, не зазначав, хоча й був сучасником Великої Скіфії.

У археологічних знахідках Азово-Чорноморського регіону присутні як знаряддя праці землеробів, скотарів, так і монети з колосками пшениці, зображеннями свійських тварин та рал (плугів). Ці знахідки відображають досить широкий спектр ді-

яльності та мирного життя. З упевненістю можна сказати, підтверджуючи висновки Геродота, що співіснування грецьких і скіфських поселень було мирним. Ба більше, в античну епоху ці народи вшанували спільних богів, у тому числі й Афродіту. Грецькі поети оспівували ці краї, зокрема й загадкову для нас Ольвію.

Не менш важливим є ще одне твердження Геродота (котрий останнім із дослідників бачив античну Скіфію і вивчав її фахово як географ і історик) про те, що її територія за формою близька до квадрата. Скільки сарказму у наших сучасних істориків викликав і викликає цей постулат! Але ж сучасні контури берегової лінії Азовського та Чорного морів у їх північній частині нині зовсім не ті, які були в часи античні. Так, на місці острівного суходолу Меотиди утворилось Азовське море. Інакше виглядав і

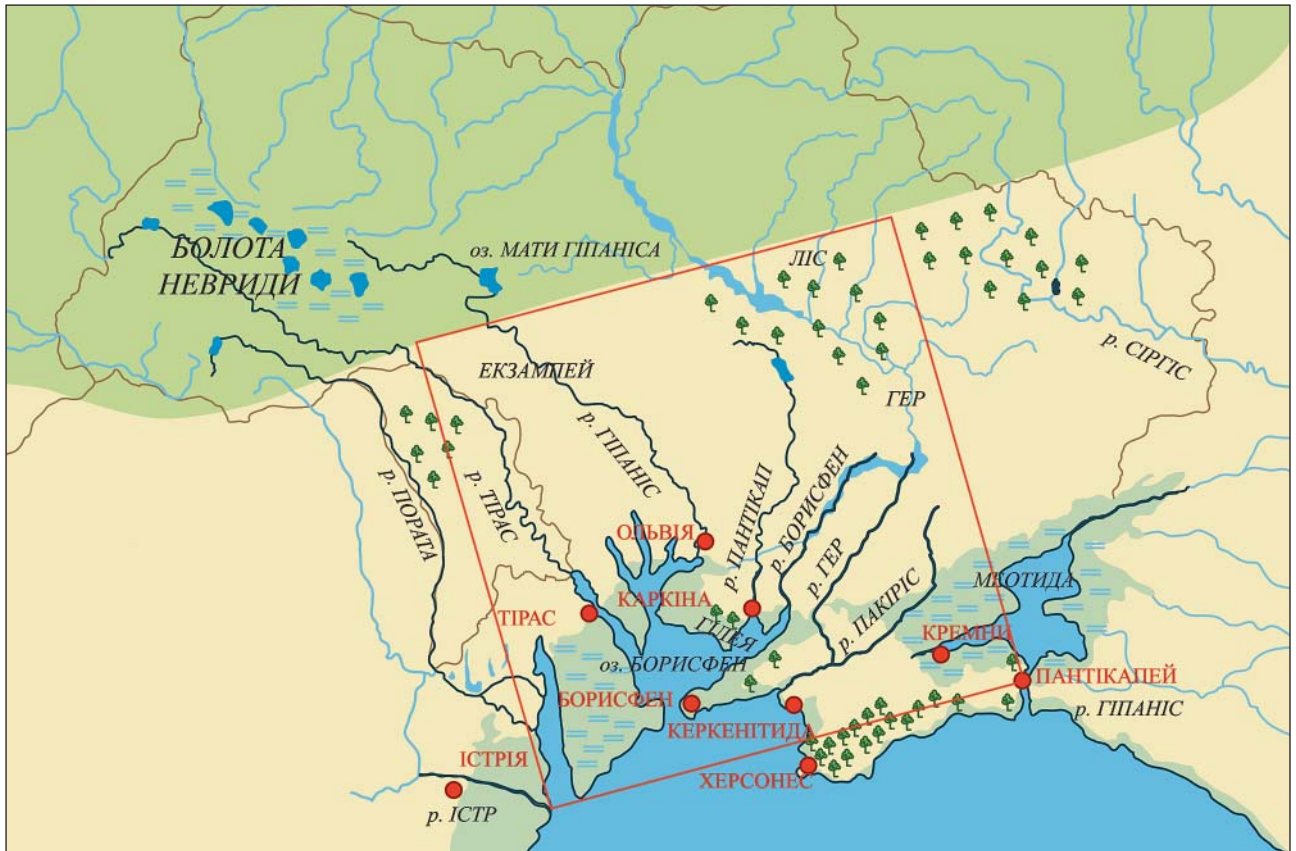

Рис. 3. Карта Скіфії, виконана за описом Геродота. Червоні контури – славнозвісний Геродотів «квадрат», або «чотирикутник»

Кримський півострів: сучасний чорноморський шельф також був суходолом, ускладненим дельтами пра-Дунаю, пра-Дністра, пра-Бугу та пра-Дніпра – річок, що мали інші назви в ті далекі часи. Отже, на карті можна окреслити фігуру, близьку до квадрата Геродота.

Тут не можу не посплатися на знамениту своєю загадковістю та надзвичайною простотою картину «Чорний квадрат» Казимира Малевича. Гадаю, що як художник і високоосвічена людина він не міг не знати про скіфів і про скіфський квадрат Геродота. Можливо, таким чином наш геніальний земляк хотів на весь світ прокричати про квадрат унікальних у світі чорноземів, що становить основу буття нашої землеробської цивілізації.

Якщо висловлені тут здогади справедливі й істинні, а їх логічність цілком нормальна і вкладається в ланцюжок віддалених, але поєднаних між собою подій, то ми би мали

щасливий випадок збереження пам'яті багатьох поколінь, і не лише суто історичної, але й естетичної... Образно кажучи, «Чорний квадрат» перестав би бути «білою плямою». А для нас ой як важлива правдива оцінка земної основи нашої Батьківщини, нашої праісторії, не прочитаної до кінця, багато пам'яток якої залишаються невідомими руїнами або поховані під руїнами. Для археології та геології антропогену ця територія не пізнана в багатьох аспектах і подарує в майбутньому ще чимало сюрпризів.

Подальша ж історія нашої країни з початком I тис. н.е., що відзначається відносно невизначеністю на зламі епох, спричинила й нові дискусії, що точилися й точаться довкола шляху «із варяг у греки» й Київської Русі. Великі геологічні перебудови в Атлантиці, Європі та Північному Причорномор'ї тільки частково проявилися на Азово-Чорноморському узбережжі як епі-

зод подій більш глобального масштабу. Сліди «всесвітнього потопу», встановлені археологами й геологами в багатьох берегових та острівних смугах східної Атлантики – в Середземному морі та в «тупикових камерах» Азово-Чорноморського сектора Тетису, – були одним із епізодів земних перебудов в Атлантиці чи Європі. Підводні виверження вулканів океанічних глибин послали потужні цунами у бік Середземного внутрішньоконтинентального простору, своєрідної гігантської щілини – розсуву, виповненого морями та затоками. Нестискувані пружні водні маси вривалися в ці розсуви з неймовірною силою і, в залежності від заповнюваного простору, створювали гігантські хвилі, що могли досягти висоти п'ятдесяти метрів і вище. Вузькі щілини Гібралтару, Босфору та Дарданелл збільшували потужність і висоту водяних мас, а в Азово-Чорноморському басейні вони, використовуючи коло-

Рис. 4. Казимир Малевич. Чорний квадрат. 1915 р.

сальну енергію ударів, вчинили руйну побережжя і повну зміну обрисів акваторії. Невідомо, які жертви були серед населення міст та інших поселень узбережжя Меотиди, затопленої водами й перетвореної на опріснений морський басейн.

Контури морів, берегів і суходолу стали близькими до сучасних, але надзвичайно відмінними від античних, великою мірою зруйнованих і захищених під водами морів (шельфів).

Зміни відбулися й на суходолі, і в рівчаково-озерній системі на території сучасної України та за її північними широтами – територіях, що лежали північніше Овруцького кряжу й простягалися до льодовикової шапки Північного Льодовитого океану. На теренах сучасної російської півночі Європи панували холодні, малоприсадатні для проживання людини умови.

З початку нової ери, а можливо, і з кінця античної, кліматичні умови півночі Росії почали змінюватися,

хоча, можливо, і не так стрімко, як на півдні – в Азово-Чорноморському краї, у зв'язку з дією теплих потоків Атлантики в напрямку на північ, в бік Льодовитого океану від акваторії південних вивержень у так званому Бермудському трикутнику.

Унаслідок потепління в помірних широтах, у межах сучасних Новгородської, Псковської, Архангельської та інших областей (губерній) Росії сформувалися умови, придатні для життя людей. Якщо найдавніших стоянок первісної людини тут не було знайдено, то поселення антропогенової епохи уже виявляються в помітних кількостях. Зміни відбулися як у геолого-геофізичному середовищі (воно трансформувалося у ландшафтному плані, рельєфі, гідромережі), так і в рослинному й тваринному світі. Надлишок ґрунтових та поверхневих вод переорієнтував рух головних річок у зворотному, південному, напрямі.

Зміни, що відбулись у результаті глобальних тектонічних перебудов у Західній Європі та в акваторіях, що її оточували, позначилися також на Східній та Центральній Європі. Дніпро, що тік у бік континентальних морів Льодовитого океану, маючи в своїх низов'ях праву притоку – Десну, змінив напрям течії, скидаючи надмір вод від арктичних широт на південні, почав пошук шляху до Чорного моря, долаючи улоговини в районі запорізьких порогів. Дніпро та його північні потужні притоки відкрили Путь із варяг у греки. Знову хліб та інші продукти землеробства, ремесла, гостинність аборигенів та їхня людська самодостатність воїнів і трударів відкрили шляхи до нових торгових контактів і мирного співіснування. Почали відроджуватися поселення Азово-Чорноморського північного узбережжя і стосунки з грецькими містами (державами) Середземномор'я.

Скіфія не зникла, а продовжилася в новій історії, в новому житті Київської Русі, коріння якої і витоки державності та культури подибуємо і в Скіфії, і в Азово-Чорноморських нових поселеннях трудівників та воїнів лише по містах та палацах, що залишилися значною мірою недослідженими насамперед через ідеологічний диктат російсько-радянської імперії. Нині настав час системно вивчити не лише золото скіфів, а й золоте коріння наших душ, а не «золотий век Катерини» – вік завоювань, підкорення, приниження цілих народів.

Мусимо пам'ятати, що справжнє спілкування наше з Європою почалось із Київської Русі – української держави, що панувала на наших землях за Середньовіччя і триває донині.

1. *Агбунов М.В.* Путешествие в загадочную Скифию. – М.: Наука, 1989.

2. *Геродот.* История. – М.: АСТ, 2009.

3. *Радзівілл А.Я., Радзівілл О.А.* Скіфи нашивали золото на дні Азовського моря // День. – 1997. – № 93. – 31 травня.

4. *Раевский Д.С.* Очерки идеологии скифо-сарматских племен. – М.: Наука, 1977.

5. *Рыбаков Б. А.* Геродотова Скифия. – М.: Наука, 1979.